

EMUNDS gondolatai voltaképpen olyan irányba mutatnak, amely a korszerű könyvtári tevékenység statisztikai "ábrázolásának" alapproblémáit érinti. A dokumentumok sokfélesége, a tevékenységi formák, a könyvtári funkciók összetettségének változásai valóban megkövetelik, hogy a statisztikai mérés és a kérdezési módszertan a "könyvtári valósághoz" igazodjon. A BuB statisztikai vitájában, s az NSzK könyvtárstatisztikai fejleményeiben is két - egyaránt jogosult nézet - csap össze: az egyik tábor az adatok, a mérés folyamatosságát, az időbeli összehasonlíthatóságot hangsúlyozza, az ellentábor viszont - a változásokra figyelve - a statisztikai műszerek korszerűsítésére hívja fel a figyelmet.

Gazdasági kérdések a skandináv országok közművelődési könyvtáraiban

SÖVÉNYHÁZY Csilla

A könyvtárak gazdálkodási kérdései világszerte egyre inkább a szakmai érdeklődés homlokterébe kerülnek. Ezt bizonyítják a Scandinavian Public Library Quarterly 1976. évi 2. tematikus számának cikkei is, melyek alapján készült az alábbi szemle. (Morten HEIN: On the economy of the Danish public libraries; Marjatta LEHTINEN: The economic resources in Finland of the public library system; Sven-Olof SVENSSON: Economic regression and Swedish public libraries; Else GRANHEIM: The new Norwegian libraries in times of economic crisis, Scandinavian Public Library Quarterly, Vol. 9. 1976. 2. no. 34-58. p.)

A külföldiek véleménye szerint a dán könyvtárak kölcsönzési számarányai és forrásai elég magasak. Az 1976-77-es költségvetési évben az egy lakosra jutó közművelődési könyvtári költségek átlagosan 160. - Dkr. körül mozognak. (Ez USA-dollárban 20-nak, angol fontban 15-nek felel meg.)

Más országok költségvetési statisztikájával nehéz ugyan összehasonlítani a dánokét, mivel az utóbbi az iskolai könyvtárakét is tartalmazza; mégis megállapítható, hogy a dán könyvtárak ellátottsága általában jobb, mint az összehasonlítható országoké.

Ennek egyik összetevője, hogy a dán könyvtárosok (akik a teljes könyvtári személyzet egyharmadát teszik ki) magasabb bért kapnak, mint sok más országban. (Ezt természetesen a dán bérezés általánosan magasabb szintje teszi lehetővé.) Egy kezdő könyvtáros fizetése Dániában több mint kétszerese, mint pl. Nagy-Britanniában. 1976-ban a könyvtári alkalmazottak átlagos bére évi 72 000 Dkr . volt. (USA-dollárban 9000, angol fontban 6000.)

Ha a skandináv országok költségvetését összehasonlítjuk, megállapíthatjuk, hogy a könyvtári szolgáltatásokra (pl. egy kölcsönzésre) eső összeg kb. azonos. A dániai magasabb össz-költség az egy lakosra jutó kölcsönzések magasabb számával magyarázható.

Az 1964-ben hozott közkönyvtári törvény kevésbé hatott a könyvtári költségvetés növekedésére, mint az ország általános gazdasági fejlődése. Mégis a törvény segítette elő a könyvtári fejlesztés kérdésének állandó ébrentartását.

A közkönyvtárak gondozását a városi közigazgatás kötelességévé tették. Bővítették a szolgáltatások számát és fajtáit, bevezették a könyvtárakban az audiovizuális eszközök használatát. Dánia fejlett, intenzív oktatási rendszerrel rendelkezik. Mindezek a tényezők fokozzák a könyvtárhasználat intenzitását.

Az összes kölcsönzések száma (a közkönyvtárakban és iskolai könyvtárakban együttvéve) az 1959-60-as évad 28,5 milliójáról 1975-76-ra 92,7 millióra, a teljes könyvvállomány 9,7 millióról 35,2 millióra nőtt. Egy 1963-as vizsgálat szerint a felnőtt lakosság 50 %-a rendszeres könyvkölcsönző; ez a számadat 1975-ben 63 %. Ha ugyanezt a vizsgálatot úgy végezzük el, hogy megnézzük, 30 napon belül hányan fordultak meg a közkönyvtárakban, jóval kisebb olvasó-arányt kapunk. (Egy 1968-as vizsgálat szerint a felnőtt lakosság 13 %-a, 1974-ben 24 %-a.)

A dán közművelődési könyvtárakat jelenleg a használat állandó növekedése és a gazdasági viszonyok stagnálása jellemzi. Nincs lehetőség a könyvtári személyzet kiegészítésére, s ez a szolgáltatások színvonalának csökkenését vonja maga után. A bér-infláció fokozódik, ezért a könyvtárak - alkalmazottaik megtartása érdekében - a költségvetés mind nagyobb %-át fordítják bérezésre. Ily módon, bár a költségvetés abszolút összege évről évre magasabb, a szolgáltatások szintje nem javulhat. Ugyanakkor a lakosság egyhatod része olyan közigazgatási körzetekben él, amelyek nem tudnak megfelelően képzett könyvtárosokat alkalmazni.

1975 óta külön bizottság foglalkozik a könyvtári szolgáltatások fejlesztésével és ésszerűsítésével, a jobb gazdasági feltételek biztosításának lehetőségeivel, a használói szükségletek mind tökéletesebb kielégítése érdekében.

A finn városok (közigazgatási egységek) számára nem kötelező a közművelődési könyvtárak létesítése és fenntartása, az 1961-es könyvtári törvény ugyanis elsődlegesen az állami szubvenciókat határozza meg.

A könyvtári költségvetés háromféle:

- a) amelyért kizárólag az állam;
- b) amelyért az állam és a város közösen;
- c) amelyért egyedül a város felelős.

Az a) kategóriába tartoznak a központi és regionális adminisztráció valamint a könyvtárosképzés költségei.

A közművelődési könyvtári rendszer irányításával és felülvizsgálatával az iskolák Nemzeti Bizottsága foglalkozik (ezen belül a felnőttoktatási részleg), feladata a fejlődési trendek figyelemmel kísérése és reform-ajánlások kidolgozása. Az 1973-ban alakult könyvtári fejlesztési bizottság megállapította, hogy a közművelődési könyvtárak jelenlegi fejlesztési üteme nincs összhangban a követelményekkel; országos tervekre és reformokra van szükség a könyvtári források jobb kihasználása érdekében. Ezért a központi adminisztráció személyi és tervezési feltételeit is meg kell változtatni.

A regionális irányítást vidékenként egy-egy "iskolai felügyelő" látja el. Jelenleg 13 felügyelő van Finnországban, mindnyájan könyvtáros képesítésűek. Ezen a téren a kizárólag könyvtári ügyekkel foglalkozó felügyelők kijelölése

a fejlesztés módja. 1974-ben a főfoglalkozású finn könyvtárosok 90 %-a nem rendelkezett könyvtárosi képesítéssel. A könyvtári fejlesztéssel foglalkozó bizottság új, felsőszintű könyvtárosképző egység kialakítását javasolja.

Az állam és a helyi közigazgatás közösen biztosítja a könyvtárak működési, fenntartási és építési költségeit. Ide tartozik a könyvtári személyzet bérezése, a könyvbeszerezésre fordított összeg, a mikrofilmek és audiovizuális anyagok költségei, a mozgó kölcsönző egységek, a könyvtári helyiségek építési, fenntartási, világítási, takarítási költségei stb.

A könyvtári törvénynek megfelelően a vidéki közigazgatási egységek az összköltség 2/3-át, a városok 1/3-át, kapják az államtól. A fejlesztés során az állami támogatás összegét jelentősen növelik (1975-ben a könyvtári célra fordított állami szubvenció 32,7 millió Fmk, 1976-ban 54,7 millió). Az utóbbi években a könyvtárak komoly kiegészítő támogatást is kaptak.

A könyvtári bizottság megállapította, hogy: - az állami támogatás szerepe nem elég rugalmas, mivel nem veszi figyelembe a közigazgatási egységek pénzügyi lehetőségei közötti különbségeket; - az állami támogatás felhasználását többletmunkát igénylő feltételekhez kötötték; - a felhasználás feltételei nem alkalmazkodnak eléggé a könyvtári munka jelenlegi szükségleteihez; - bizonyos új munkamódszerek nem részesülhetnek állami támogatásban.

A könyvtári fejlesztési bizottság ezért a felhasználás feltételeinek egyszerűsítését és több kategória felállítását javasolja; a támogatás összege ezen belül 35-80 % (esetleg 30-70 %) között alakulna.

A közigazgatási egységek kizárólagos költségét képezi a helyi adminisztráció ellátása, a könyvtári bizottságok tagjainak bérezése, valamint azok a költségek, amelyek fedezésére az állami szubvenció nem használható fel (ilyen a közművelődési könyvtári költségek kb. 20 %-a). 1975-76-ban megkezdtek a könyvtári költségelosztás új szabályozásának előkészítését.

Svédországban a legutóbbi időkig a közművelődési könyvtárak fenntartásáért a közigazgatási egység egyedül viselte a felelősséget. Nincs olyan törvény, amely a közigazgatási egység jogait és kötelességeit meghatározná, illetve elhatárolná az államétól. Nincsenek normák, amelyek a nyitvatartási időt, a személyi állományt, az állomány összetételét szabályoznák. Mindezek miatt a svéd közművelődési könyvtárak fejlettségi szintjét az üzleti szempontok érzékenyebben érintik, a gazdasági válság, infláció hatása észrevehető.

1966 óta a svéd parlament szorgalmazza a központi irányítás megerősítését, az állami támogatás fokozását és gondosabb elosztását. Részben ennek köszönhető, hogy sok könyvtárat felújítottak, modernizáltak. A legnagyobb összeget a megyei könyvtárak és a könyvtárközi kölcsönzés központjai kapták. Ezt az állomány kiegészítésére, mozgókönyvtárak (book-mobile) beszerzésére, a gyermekintézmények szolgáltatásainak bővítésére használták föl. A könyvtári összköltségekhez viszonyítva azonban az államtól kapott összeg még 3 %-ot sem tesz ki.

Az állam a könyvtárral kapcsolatos tevékenység két területéért felelős: a képzésért és a konzultációs tevékenységért. A központi tanácsadás (illetve szabályozás) szükségessége akkor merült föl, amikor kiderült, hogy a könyvtárak jó részét nem fejlesztik kellő mértékben. Fontossá vált az egyes közigazgatási egységek közti különbségek kiegyenlítése is. Lakosonként átlagosan

57 svéd koronát fordítanak egy évben könyvtári célokra, azonban olyan közigazgatási egységek is vannak, ahol ez az összeg csak 15 korona körül van, néhol pedig meghaladja a 75, sőt a 100 koronát is. 1975-ben a teljes kulturális költségvetés 36,7 %-át fordították a könyvtári célokra, ez 1972-höz viszonyítva 1 %-os csökkenést jelent.

Pozitívum, hogy a fellépő személyi hiányok a legtöbb helyen nem a szolgáltatások csökkentését eredményezték, inkább a költségek átcsoportosítását. A mozgókönyvtárakat, a kórházi könyvtári ellátást, az iskolai ellátást sem korlátozták, sőt fejlesztették. A kisebb könyvtárak helyzetét nehezíti, hogy a könyvbeszerzésre fordított összeg 1975-ről 1976-ra csak 9 %-kal nőtt, a könyvek árainak emelkedésével azonban csak 20 %-os beszerzési keret-növeléssel lehetett volna lépést tartani.

Norvégiát kevésbé érzékenyen érinti a gazdasági válság, mint más nyugati országokat. A könyvtárak helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy több közigazgatási kerület anyagi feltételei kedvezőbbek, mint 1972 előtt (az új közkönyvtári törvény hatálybalépésének éve) voltak. Az 1972-es könyvtári törvény értelmében a legmagasabb összeget a könyvállomány fejlesztésére kell fordítani. A bérfejlesztés így lemaradt, ezért sok helyen a nyitvatartási időt a minimumra csökkentették.

A jelenlegi könyvtári törvény fő célja, hogy az országban egységesebbé tegye a könyvtári ellátást. Ennek ellenére a nagyobb közigazgatási körzetekben alig történt változás; inkább csak a tervezett beruházások és fejlesztések üteme csökkent. Ha összehasonlítjuk az 1970-es és az 1974-es év adatait, megállapíthatjuk, hogy a 88, 10 000 lakosnál többet számláló közigazgatási körzetben az eszközök beszerzésére fordított összeg 31 %-kal, a kölcsönzések száma 24 %-kal nőtt, miközben a könyvek ára kb. 34 %-kal növekedett.

Norvégia 444 körzetéből 304-ben részfoglalkozású könyvtárosok látják el a könyvtári teendőket. (Hozzá kell tennünk, hogy az ország lakosságának csak 1/4-ét szolgálják ki ezek a könyvtárak.) Az összes kölcsönzések száma 2,3 millióval nőtt. Ez túlfeszített tempónak látszik a költségvetés növekedéséhez viszonyítva: míg 1972-ben 6,4 millió norvég koronát, 1974-ben 6,6 milliót juttattak erre a célra. Eközben a könyvek ára 25 %-kal növekedett. A könyvtári törvény előírásainak megvalósításához a kormánytámogatás tervezett szétosztására és növelésére van szükség.